

یادگاری از گذشته

مدرسه امام خمینی (سلطانی)

مهندس کامبیز حاج قاسمی

محمود ارژمند

فرزاد محمد حسین زاده هاشمی

مهرداد قیومی بیدهندی

انتخاب یک اثر برای معرفی در این نشریه دو معیار اساسی دارد . از یک سو بنای برگزیده شده باید از ارزش‌های معماری قابل توجهی برخوردار باشد و از سوی دیگر در کتب و مقالات گوناگون کمتر از آن سخن رفته باشد . اثر برگزیده برای این شماره نشریه نیز هردو خصیصه مذکور را داراست . این اثر مدرسه امام خمینی (سلطانی) کاشان نام دارد که طبق اطلاعات موجود مدرسه‌ای از دوره فتحعلیشاه قاجار است . این بنا نمونه کاملی از مدارس این دوره محسوب می‌شود . برداشت این بنا توسط دانشجویان دانشکده ، محمود ارژمند - فرزاد محمد حسین زاده هاشمی - مهرداد قیومی بیدهندی در سال ۱۳۶۲ انجام شده است .

آنچه با عنوان بالا در هر شماره این نشریه می‌آید ، حاصل تلاش چندین ساله دانشجویان درس آشنائی با هنر و معماری اسلامی است . یکی از تمرین‌های این درس ، برداشت کامل از یک بنای دوره اسلامی ایران است . این برداشت به منظور مواجهه مستقیم با بناهای قدیم ، دقت در جزه جزه آنها و بالنتیجه همدمی و انس وجودی با معماری سنتی انجام می‌گیرد .

کاشان

● مدرسه امام خمینی

مدرسه امام خمینی در کنار بازار کاشان قرار گرفته است. یکی از کوچه‌های منتهی به بازار به جلوه‌خانه مدرسه راه می‌برد. بر حسب اطلاعات تاریخی، ساختمان مدرسه در سال ۱۲۲۱ هجری قمری شروع و تا سال ۱۲۲۹ به طول انجامیده است. تاریخ کتیبه ایوان ۱۲۲۵ و کتیبه سردر ورودی و جلوه‌خانه مدرسه ۱۲۲۶ است. محراب تاریخ‌های ۱۲۲۶ و ۱۲۲۹ را داراست. نام معمار آن در یکی از کتیبه‌ها "محمد شفیع" ذکر شده و نام خطاطان در کتیبه‌ها محمد تقی بن

حسینی و ابراهیم بن محمد رضا آمده است (۱).

● نکاتی در باره معماری بنا

آنچه بیش از همه چیز در معماری این بنا خود نمایی می‌کند نظم استوار و کامل آنست. نظم که از کل تا یکایک اجزاء بنا را در برگرفته و مقام و موقع هر جزء را نسبت به اجزاء دیگر تعیین می‌کند. مدرسه صحن وسیع، دلپذیر و معلا، چهار ایوان، یک گنبد خانه مرتفع دو پوش با فضاهای جانبی، جلوه‌خانه زیبا و آراسته، ورودی پرکار و

جراحی فراوان دارد. عناصری که همه در قالب آن نظم قاطع و منجمد، با یکدیگر پیوند یافته، با کاشیکاری‌های زیبا و تزیینات گچی آراسته گردیده و اثری ماندگار را پدید آورده‌اند.

چنانکه آمد حیاط مجموعه چهار ایوانی است. ایوان سمت قبله که در جلوی گنبد خانه واقع شده از ایوان‌های دیگر مرتفع‌تر و پربازتر است. ایوان روبروی آن، یعنی ایوان جلوی ورودی، عمقی کم و دهانه‌ای کوچکتر از ایوان اصلی داشته و دارای ماذنه چوبی زیبایی است. دو ایوان شرقی و غربی هرچند نما و حجم مشابه دارند، اما شکل فضای داخلی آنها متفاوت است. حجرات مدرسه که دور تا دور صحن را فرا گرفته‌اند، یک طبقه‌اند و تنها واحدهای کنار ایوانها - برای تکمیل نما و حجم آنها - دو طبقه شده به نوعی با ایوانها ترکیب گشته‌اند. به این ترتیب صحن گشاده و دلپذیر پدید آمده که با کاشیکاری‌های فراوان به رنگ نیز آغشته شده و تلالوشی خاص یافته است. از ممیزات این صحن، طرح حیاط‌سازی آنست که حوض کشیده و خوش طرح را در میان دارد. این حوض که در واقع ترکیب متعادلی از حوض و نهر سنتی میانه حیاط مدارس است (۲).

رتاسر صحن را می‌پیماید و با یاری باغچه‌های سرسبز و کاشی‌های الوان دیواره‌های صحن ، تمویری خیالی از فضای موعود را به مخاطب تازه وارد عرضه می‌دارد .

کنبد خانه ، دو پوش مدرسه از عناصر قابل توجه و پر اهمیت طرح است . کنبد خارجی از ایوان اصلی که در جلوی آن قرار دارد بسیار مرتفع تر است و این باعث نمود زیاد کنبد در داخل صحن گشته و بدین ترتیب نمای کنبد با نمای ایوان اصلی ترکیب شده به عظمت و گیرائی آن افزوده است . اما پوش زیرین کنبد ارتفاعی متناسب با فضای داخلی کنبدخانه یافته و از پوش فرقانی چندین متر فاصله دارد . کنبدخانه در دو جانب خود ، دو فضای طویل و کشیده دارد که به همراهی کنبدخانه ، نمازخانه‌ای وسیع را برای مدرسه در پشت حجره‌ها فراهم آورده‌اند . ارتباط زیاد کنبد خانه بادو فضای جنبی آن از ویژگی‌های بناهای این دوره است .

جلوخان ، سردر و ورودی مدرسه نیز از عناصر پراهمیت بنا هستند . جلوخان به صورت حیاط کوچکی در آمده که کوچه‌ای از میان آن می‌گذرد . به عبارت دیگر می‌توان گفت که در جلوی ورودی مدرسه برای دعوت مخاطبین کشایشی در کوچه پدید آمده ، کشایشی که شکل یک حیاط محصور و

زیبای خانگی را پیدا کرده است ، حیاطی که نماهای آن دو بدو قرینه طراحی شده‌اند سردر ورودی که در میانه یکی از دو ضلع بزرگ تر حیاط قرار گرفته با ارتفاع بیشتر و تزئینی کاملتر جلوه بیشتری یافته است . مخاطب با عبور از میانه سردر به فضای ورودی می‌رسد که قاعده‌ای به شکل هشت ضلعی کشیده و سقفی رسمی بندی شده دارد . در این فضا وارد شونده در مقابل تصویر قاب شده و باشکوهی از محور اصلی مدرسه - که شامل نمای کنبد و ایوان و انعکاس آنها در حوض طویل میانه صحن است - قرار می‌گیرد ، تمویری که شاید مهمترین مقصود معمار طراح را عرضه می‌دارد . پس از مشاهده این تصویر مخاطب تغییر جهت داده از هر سوی ایوان که بخواهد به صحن دارد می‌شود . این تغییر جهت و یا عدم امکان حرکت در مسیر تمویر ارائه شده ، اولیه معانی بسیاری را به ذهن متبادر می‌کند . هم راستا بودن جلوخان ، سردر ، فضای ورودی ، ایوان جلوی آن ، حوض کشیده ، صحن ، ایوان اصلی و کنبدخانه در امتداد محوری که به محراب ختم می‌شود بر نظم زیبا و پر جذبه مدرسه می‌افزاید و به آن صدفه‌ای روحانی می‌بخشد .

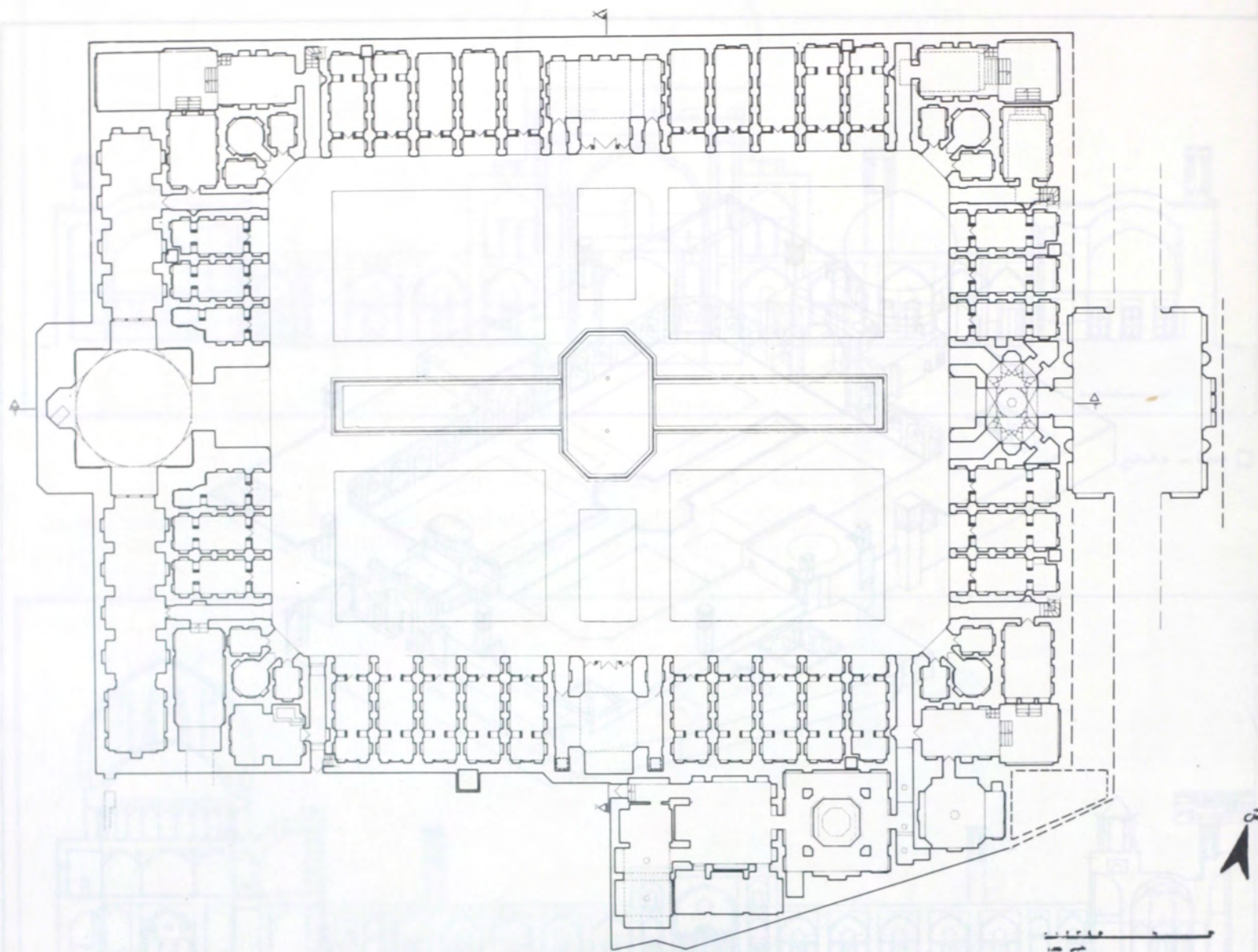
گذشته از این موارد شکل منظم و کامل حجره‌ها ، طرح جالب گوشه‌های

مورب صحن ، حیاط‌های چهار گوشه ، مدرسه با فضاهای متصل به آنها ، وضوخانه ، مغل مدرسه را نیز باید از سایر نکات قابل تامل در طرح مدرسه به حساب آورد .

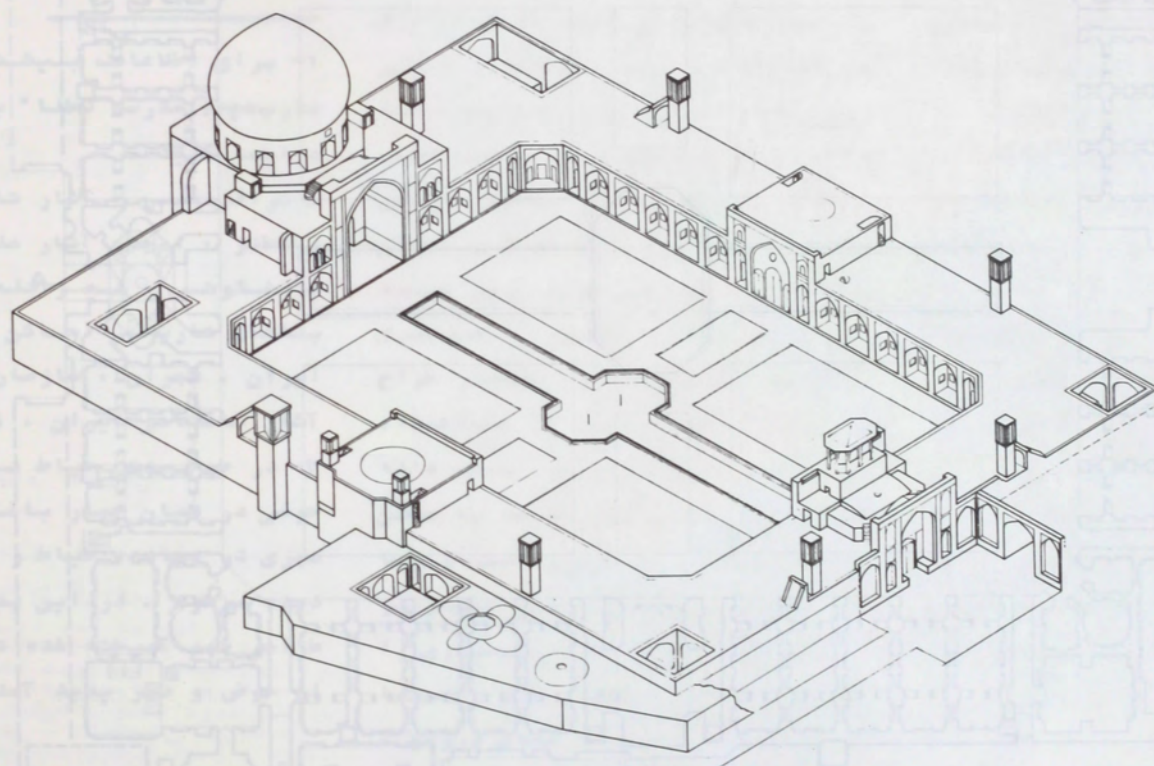
یادداشت ها

- ۱- برای اطلاعات بیشتر در مورد تاریخچه مدرسه لطفاً به منابع زیر مراجعه کنید :
- تراقی حسن ، آثار تاریخی کاشان و نطنز ، انجمن آثار ملی ، ۱۳۴۸
- مشکوتی ، نصرالله : فهرست بناهای تاریخی اماکن باستانی ایران . تهران ، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران ، ۱۳۴۹
- ۲- در طرح سنتی حیاط مدارس گاهی حوضی در میان چهار باغچه و گاهی نهری در میانه حیاط و باغچه‌ها دیده می‌شود . در این بنا دو الگوی طراحی بهم آمیخته شده ترکیب جالبی از حوض و نهر پدید آمده است .

3
۷۱

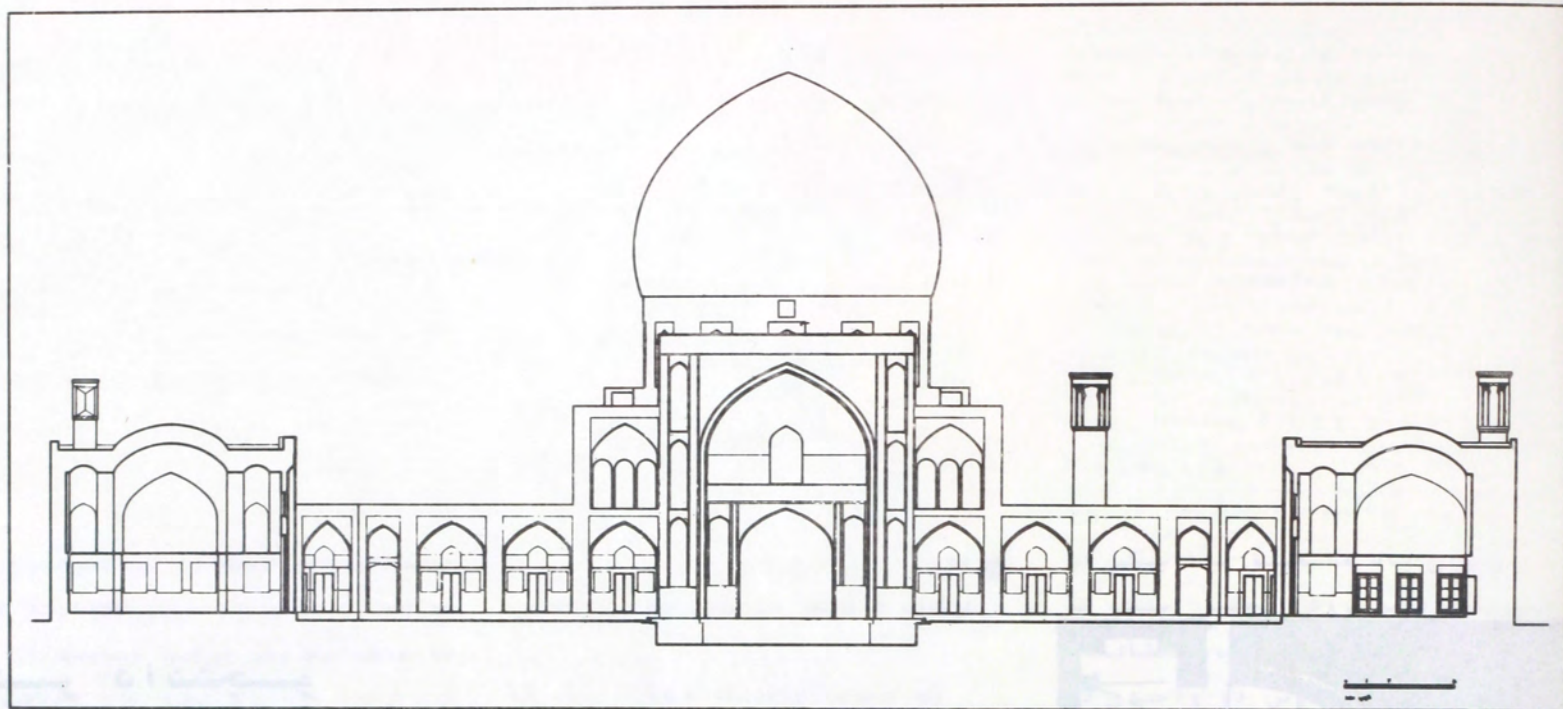

□ پلان طبقه اول

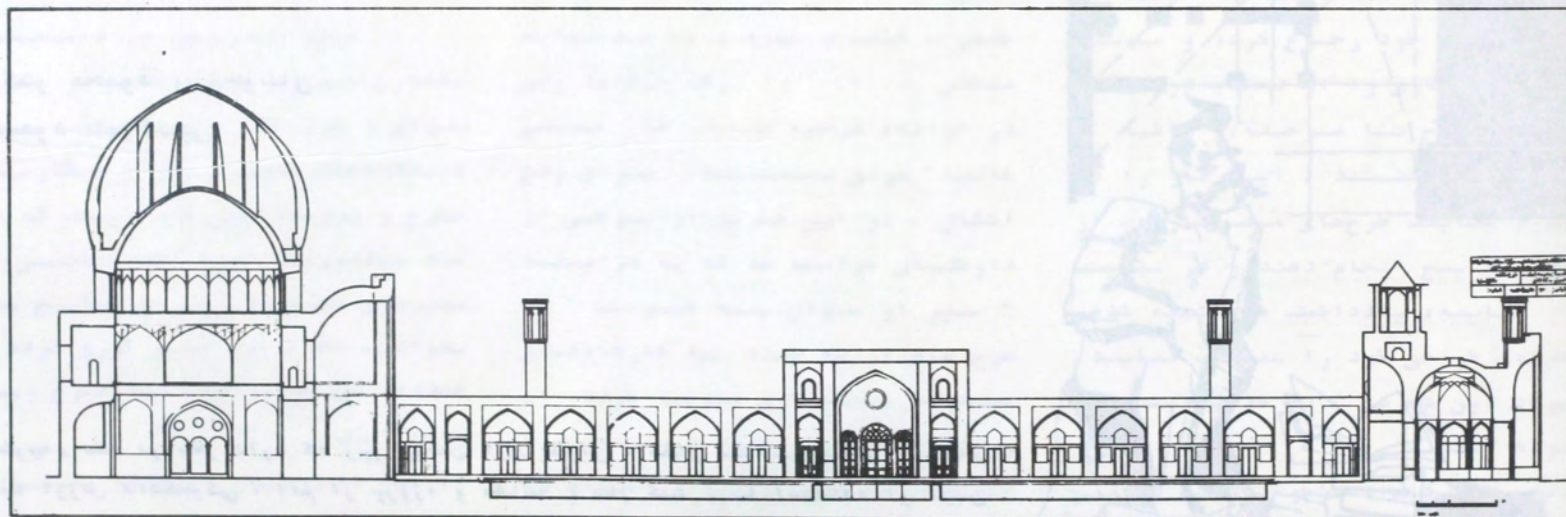

□ پرسپکتیو ایزو متریک

}
۷۲

□ نما - مقطع

□ نما - مقطع